

PRISTINUM — PISTRINUM

Lujo Margetić

U ispravi koja je datirana godinom 1071,¹ a prema kojoj Kesensis communitas daruje samostanu sv. Mihovila na Susku samostan sv. Petra na Ilovičku (Neumae) cum suis utrisque insullis Neumis et earum pertinentiis nalaze se između ostaloga i ove odredbe:

Pristinum uero rogamus dari Maçulino, Arbensi comiti qui noster est. Que omnia volumus ut dictum monasterium excepto nominato pristino habeat [...]

Što je pristinum o kojem isprava govori? Kukuljević je smatrao da je riječ o nekom podavanju.² Rački je držao očitim (manifestum) da se radi o greški i da umjesto pristinum treba čitati pristavum, dakle da je riječ o pristavu koga inače nalazimo u kasnijim ispravama pod nazivom »pristaldus, corruptum ex pristauus«.³ To su mišljenje prihvatili mnogi, npr. Inchiostri⁴

---

¹ U literaturi je prvi tu ispravu spomenuo Lucije (Joannis Lucii De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Amstelodami 1661, lib. III, cap. XII, str. 142), ali je nije objavio u cjelini niti u izvatku, već je samo ukratko dao sažetak sadržaja svojim riječima. Prvi je ispravu objavio Farlati, *Illyricum sacrum* V, Venetiis 1775, 229, a po njemu I. Kukuljević Sakcinski, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom* I, 1874, 140, i F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* VII, Zagreb 1877, 89—90. G. Praga, *La traslazione di S. Niccolò e i primordi delle guerre normanne in Adriatico*, *Archivio storico per la Dalmazia* (dalje ASD) XI, 1931, 128—129, ponovo je objavio ispravu, ali prema prijepisu što ga je u XVIII st. učinio rapski notar Georgius Spalatinus. N. Klaić, *Rapski falsifikati*, *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru* 1955, 46—48, objavila je ispravu po prijepisu što se čuva u Arhivu Hrvatske pod signaturom *Documenta antiquissima* br. 8 zajedno s faksimilom. Konačno, po istom prijepisu objavili su tu ispravu J. Stipišić i M. Šamšalović, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (dalje CD) I, Zagreb 1967, 124—126.

U. Inchiostri, *Il Comune e gli statuti di Arbe fino al secolo XIV*, ASD IX, 1930, 30, nazvao je ispravu sumnjivom ili bar prerađenom, dok je Praga, n. dj., 127, bio mnogo radikalniji i ustvrdio da je ona una mediocre, falsificazione iz drugog desetljeća XIII stoljeća, N. Klaić, n. dj., 48—51, također je nakon analize unutrašnjih značajka isprave zaključila da je riječ o krivotvorini, ali je njezin postanak pomakla u god. 1289—1292. Mislimo da ne može biti sumnje u to da isprava u tom obliku nije sastavljena u XI st., ali da je svakako vrijedna da joj se posveti velika pažnja. Praga, n. dj., 127, s pravom kaže da je njezina važnost golema.

² Kukuljević, n. dj., I, 140.

³ Rački, n. dj., 90.

⁴ Inchiostri, ASD XI, 1931, 138.

i Praga,⁵ a od naših Šufflay,⁶ V. Mažuranić,⁷ Dabinović⁸ i dr. N. Klaić je s uspjehom dokazala da emendacija Račkoga *pristinum* = *pristauum* čini tekst još nerazumljivijim jer bi to značilo da samostan može uživati darovani posjed izuzevši spomenutog pristava, a to nema smisla. Umjesto toga, ona naslućuje da bi *pristinum* »morao ovdje značiti neki lokalitet« koji je izuzet iz darovanog posjeda.⁹ Stipišić i Šamšalović¹⁰ također su uvidjeli da je korektura Račkoga kriva. Po njihovu mišljenju je očito da je riječ »o nekim podavanjima rapskom knezu, a to je i značenje riječi *pristinum* — *pristina*« kod čega se pozivaju i na Du Cangea. Spomenimo još da je Praga razmatrao mogućnost da se *pristinum* shvati drukčije nego kao greška za *pristavum*, ali je zaključio da u latinitetu srednjega vijeka nema takve riječi te da ju je sastavljač ispravio, notar Lanfrancus, došljak koji nije razumio lokalne pravne običaje, iskovao iz njemu nepoznate riječi *pristaldus*.¹¹ Pri tom je, po Pragi, Lanfrancus učinio nevjerovatnu grešku jer je mislio da je *pristavus*, *pristaldus*, što ga je našao u predlošku koji je po naruđbi carske općine trebalo krivotvoriti, valjda stvar, a ne čovjek, i to možda upravo *pistrinum*, tj. mlin, iskrivljen u dalmatinskom dijalektu u *pristinum*. Zato je Lanfrancus napisao, objašnjava Praga, zapravo ovo: »Samostanu sv. Mihovila darujemo otoke, knjige, plugove, zvona, ovce, kobile i krave. Macolinu darujemo mlin« — i da to još bolje objasni dodaje: »Hoćemo da samostan ima sve osim mlina.«¹²

Svakako su dosadašnji naponi znanstvenika imali nesumnjive i korisne rezultate u vezi s istraživanjem značenja riječi *pristinum*. Tako je sada, npr., posve jasno da nema nikakva razloga za korekturu *pristinum* u *pristavum*, a jasno je i to da se radi o nekoj koristi za kneza Macolina — koristi koju su Kukuljević, Stipišić i Šamšalović tražili u nekoj vrsti podavanja. Čak i analize Prage koji je proučavao mogućnost tumačenja *pristinum* = *pistrinum* = mlin i odbacio je kao besmisleni nisu bile uzaludne. Naime, upada u oči da je Pragino tumačenje Lanfrankove greške nategnuto, pa kako teza *pristinum* = *pristavum* otpada, nameće se sama od sebe pomisao da Lanfrancus ipak nije pogriješio i da je s punim razumijevanjem stvari sastavio navedene odredbe.

Čini se da se dosadašnji rezultati mogu s uspjehom popuniti i doći do konačnog rješenja te zagonetke ako se u pomoć pozovu podaci iz susjednih pravnih područja.

I doista, u *Liber Albus*, sačuvanoj zbirci ugovora između Mletaka i njihovih istočnih partnera (Bizant, križari, saracenske države) koja je nastala u XIV st. na poticaj Andrije Dandola,¹³ nalazi se opetovano tiskana zlatna bula

⁵ Praga, n. dj., 132 i d.

⁶ M. Šufflay, *Die dalmatinische Privaturkunde, Sitzungsberichte der Kais. Akad. der Wiss. Phil.-hist. Klasse B. CXLVII*, Wien 1904, 35.

⁷ V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, Zagreb, 1908—1922, 1151—1152.

⁸ A. Dabinović, *Hrvatska državna i pravna povijest*, Zagreb 1940, 134.

⁹ N. Klaić, n. dj. 51.

¹⁰ CD I, 125.

¹¹ Praga, n. dj., 134.

¹² Praga, na i. mj.

¹³ H. Kretschmayr, *Geschichte von Venedig I*, Gotha 1905 (Neudruck Aalen 1964), 397.

cara Manojla Komnena od god. 1148, izdana u korist Mlečana, koja sadržava tekst zlatne bule cara Aleksija Komnena od god. 1082, na žalost u latinskom prijevodu. Prema sačuvanom tekstu u Liber Albus Aleksije Komnen učinio je Mlečanima, a osobito mletačkom duždu i raznim mletačkim crkvenim ustanovama mnoge ustupke i dao mnoge privilegije. Među ostalim nalazimo i ovu odredbu:

Donat autem et sancto Akindino mankipium i.e. pristinum, quod est in ipsius ecclesie latere, quod pertinet ad domum Petrii et habet pensionem byzantinorum XX.¹⁴

Svakako je riječ o imovinski značajnom darovanju jer ga inače car ne bi naveo u svojoj zlatnoj buli, u kojoj i inače navodi određeni broj za Mlečane izvanredno važnih povlastica, među kojima su naslov protosebasta za dužda i naslov »hypertimon i.e. superhonorabilem« za gradačkog patrijarha — oboje skopčano s velikim stalnim novčanim prihodima koje Bizant isplaćuje iz svojih sredstava. Pristinum, što izdavači ispravljaju u pistrinum, u latinskom je tekstu Aleksijeve zlatne bule izjednačeno s mankipium, a za mankipium je poznato da u srednjovjekovnom grčkom jeziku znači pekarnicu. Du Cange u svojem Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis ovako objašnjava tu riječ: *μαγκιπειον, μαγκίπιον, άστοποιοητικόν εργασίριον*, pistrinum, i navodi za to mnoge primjere iz grčkih srednjovjekovnih izvora,¹⁵ a u svojem Glossarium mediae et infimae latinitatis objašnjava manceps — pistor publicus; *μάγκιψ, ό τεχνίτης τοῦ δημόδου άρτου*, te daje uz to neke važne napomene Jakova Gotofreda.¹⁶ Uostalom, još u antici riječ je manceps označavala među ostalim pekara.¹⁷

Prema *επαρχικόν βιβλίον* Lava Mudrog,¹⁸ u kojem se donose odredbe o korporacijama u Konstantinopolu, pekari su sačinjavali posebnu korporaciju kojoj je posvećena glava XVIII s naslovom *περι τῶν άρτοποιῶν ήτοι μαγκίπων* a osobito je karakteristično da uvodna odredba govori o tome kako pekari kupuju i melju žito te peku i prodaju kruh. Dakle, u srednjem je vijeku pe-

¹⁴ G. L. Fr. Tafel — G. M. Thomas, Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig mit besonderer Beziehung auf Byzanz und die Levante, Fontes rerum austriacarum XII, Bd. I, Wien 1856, 121; Zachariä v. Lingenhal, Jus Graeco-romanum IV, Novellae Constitutiones, Lipsiae 1857, 436.

¹⁵ Ch. Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis I, 1688, coll. 846.

¹⁶ Ch. Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis V, Niort 1885, 207; H. Volkmann, Der kleine Pauly III, 1969, 943: u bizantsko doba manceps i *μάγκιψ* označava jednostavno pekara.

¹⁷ V. Codex Iustinianus, 11, 16, 1 De pistoribus iz god. 457—465, gdje se određuje da se onog ex mancipibus koji bi postigao čast comes horreorum, ad mancipium denuo consortium collegiumque revocetur. Dakle, pistoria, pistores i manceps su još u antici usko povezani. Usp. i Paul. Digesta, 27, 1, 46 pr: pistrinum, i Codex Iustinianus 11, 24, 1, god. 416: mancipes: Codex Theodosianus 8, 40, 3, god. 319: pistrina, 8, 8, 4, god. 386: corpus mancipum. Pravno je izvanredno zanimljiva analiza Ulp. Digesta 16, 3, 1, 9, gdje se raspravlja o različitim tipovima tužba u vezi s povjeravanjem roba in pistrinum; (actio ex conducto; actio ex locato; actio praescriptis verbis), ali u to, dakako, ovdje ne možemo ulaziti.

¹⁸ V. J. D. i P. I. Zepos, Jus Graecoromanum, 2, Leges imperatorum Isaaurorum et Macedonum, 371—391

karski obrt bio usko povezan s mlinarenjem — uostalom kao i u antici. Iz odredaba Lava Mudroga saznajemo još i to da su mlinove kojima su se služili mlinari-pekarari pokretale životinje.¹⁹ Prema latinskom je dakle tekstu Aleksijeve zlatne bule mancipium isto što i pristinum, tj. pekara povezana s mlinom na životinjski pogon, a to znači da pristinum i iz naše isprave iz god. 1071. ima to isto značenje.

Nije bez interesa istaknuti da je pravi naziv pekare povezane s mlinom zapravo pistrinum, a ne pristinum. Da li je moguće da se pisar i u jednoj i u drugoj ispravi zabunio na isti način i pogrešno napisao pristinum? Posve nemoguće to dakako nije, ali je već na prvi pogled prilično sumnjivo i malo vjerojatno da su se oba pisara zabunila na jednaki način. Međutim, i to pitanje možemo riješiti na posve zadovoljavajući način. Naime, Rosamani u svom rječniku talijanskog dijalekta na području Venetie Giulie, Istre i Kvarnera donosi za riječ pistrin²⁰ ovo objašnjenje: 1) màcina (Oprtalj), 2) locale dove sta el pistrin a trazione animale, 3) fornaio, bottega di pane, a za tu riječ daje potvrde i u ovim oblicima: pistréin²¹ (Rovinj), pistrin²² (Piran), pristéin²³ (Tinjan), prestin²⁴ (Grado, Poreč), pestrin²⁵ (Piran) te pestrinum²⁶ (Pula). Dakle, srednjovjekovni talijanski dijalekt u Istri sačuvao je oba oblika pistrin i pristin pa zato možemo sa sigurnošću ustvrditi da pristinum zlatne bule iz 1084. i naše isprave iz navodno 1071. nije zabuna, nego zapisivanje govornog oblika. Pogotovu je značajno da je i u srednjovjekovnoj Istri riječ pistrin — pestrin označavala i pekara i mlin na životinjski pogon.²⁷

Dakle, darovanje u ispravi iz navodno 1071. god. sadržavalo je odredbu po kojoj se pekarnica povezana s mlinom koja je činila sastavni dio imovine Sv. Petra na Iloviku izdvaja i dodjeljuje rapskom knezu, bez sumnje na taj način što će pekar-mlinar davati knezu određeni paušalni iznos, koji je prije toga davao samostanu. Dakle, mišljenje je Kukuljevića, Stipišića i Šamšalovića točno ukoliko su isticali da se radi o nekom podavanju knezu.

¹⁹ A. Stöckle, Spätrömische und byzantinische Zünfte, Klio 9, 1911 (Neudruck Aalen 1963), 47.

²⁰ E. Rosamani, Vocabolario giuliano, Bologna 1958, 800.

²¹ na i. mj. Usp. E. Kosovitz, Dizionario vocabolario del dialetto triestino e della lingua italiana, Trieste 1968, 329.

²² Rosamani, n. dj., 800.

²³ isto, 830

²⁴ isto, 828.

²⁵ isto 770.

²⁶ na i. mj.

²⁷ pistrinum — pistrin — pistrina ušlo je i u starovisokonjemački jezik tako da je u Bavarskoj i Alemaniji potvrđen naziv pfistrina, pekara. Usp. također Pfister, pekar. V. npr. L. Diefenbach, Novum Glossarium Latino-Germanicum mediae et infimae aetatis, Frankfurt am Main 1867 (Neudruck Aalen 1964), 293 s. v. pristinum — pistrina, Pfistry vel Bachhauss (!); F. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, Strassburg 1910⁷, 347, s.v. Pfister.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXXI—XXXII

1978—1979

Redakcijski odbor:

IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE
ZAGREB